

REFORMÁTUS KÁNTOR

Szerkeszti: Bódiss Tamás és Dávid István

A Magyar Református Egyház a 2009 és 2014 közötti éveket „Kálvin emlékévek”-ké nyilvánította. Az évfordulók általában számvetésre ösztönöznek, így a mögöttünk lévő Kálvin-évek arra is lehetőséget adtak, hogy a reformátor és a zene kapcsolatát újraértékeljük. A Református Kántor idei évi számaiban —a Magyar Egyházzene XX/4. számában olvasható bevezető gondolatokat folytatva— e fölismeréseket osztjuk meg az olvasókkal.

Kálvin és a zene

Az orgona kérdése

Kálvin genfi működését és a város életében játszott szerepét igen rosszul látták. A „nagy genfi diktátor” és hasonló jelzők nemcsak Kálvin félreismeréséről tanúskodnak, de történetileg is megalapozatlanok.¹ A reformátornak egyáltalán nem volt olyan befolyása és tekintélye, mint azt az utókor gondolja. Genfben éppúgy, mint más városokban a reformátorok egyszerűen működési engedélyt kaptak a tanácstól, melyet az bármikor visszavonhatott. A városban sem hatalmuk, sem vagyonuk nem volt, legtöbbször még csak polgárok sem voltak, tehát be sem juthattak a döntéshozó testületekbe. A genfi tanács ezenfelül „el volt szánva, hogy a katolikus érsek zsarnokságát nem cseréli föl a reformátoréval.”² Szerepének túlértékelését már Kálvin is tapasztalta. „Túl gyakran fordul elő, panasolja, hogy rosszul informált emberek a genfi tanács döntéseit személy szerint neki tulajdonítják.”³ Így volt ez a genfi orgona esetében is. A történeti adatok előtt azonban lássuk: egyáltalán milyen lehetett a genfi hangszer?

A reformáció századának orgonája szerkezetében, de funkciójában sem hasonlított egy mai átlagos hangszerhez. A kor orgonái mai értelemben kis hangszernek számítottak, átlagban 10, a nagyobbak 15–20 sípsorral. Kiemelkedőnek számíthatott a berni Münster 32 regiszteres hangszeré, melyet a reformáció

¹ Alister McGRATH (ford. Nagy Mónika Zsuzsanna): *Kálvin*. Osiris Kiadó, Budapest 2001. 118.

² McGRATH 99, 111.

³ McGRATH 93.

után pár évvel a város potom összegért értékesített.⁴ A középkor hangszerein a sípsorok blokkszerűen, együtt voltak kapcsolhatók. Az orgona mindig teljes hangerővel szólt, hangszínbeli és dinamikai árnyalatok nem léteztek. A sípsorok külön regisztrálhatósága és ezzel az orgona technikai fejlődésének egy magasabb szintre emelkedése éppen a XVI. századra tehető, de a hangszer klasszikus formája és az istentiszteletben betöltött, maihoz hasonló szerepe csak a XVII. századi észak-német lutheránus orgonakultúrától számítható.

Még nagyobb a különbség az orgona mai és egykori templomi használata terén, melynek legfontosabb jellemzője, hogy a hangszert akkoriban egyáltalán nem használták az énekkíséretre. A középkori misében az orgona a szertartási cselekményekhez kapcsolódva szólalt meg a mise kezdetén a bevonuláskor vagy a végén a kivonulás alatt, illetve az oltárnál végzett cselekmények közben szólalt meg. A római szertartáshoz tartozott —mint a miseruha, a feszület, a képek—, így a szertartás eltörlésével funkcióját is veszítette. Sok helyütt eredeti helyén maradt továbbra is, de —mivel kulturális értékmegőrzés akkor nem létezett—, az is gyakran megtörtént, hogy mint szükségtelen használati tárgyat eltávolították és eladták, mint a fent említett berni hangszert. Az akkori gondolkodást megértve ebben mi sem találnánk kivétlivalót.

A gyülekezeti ének orgonás kíséréte tehát a XVI. században teljesen ismeretlen volt. A templomi ének vezetését mindenhol az énekes kántor és az általa irányított kórus (a középkori egyházban a *schola*) látta el. A genfi istentiszteleten sem került szóba, hogy a zoltárok éneklését az orgona kísérfje. Loys Bourgeois —a zoltárdallamok legismertebb szerzője— csaknem egy évtizedig (1543–1552) volt a genfi egyház kántora (*chantré* — azaz énekes kántor.) A gyermekeknek megtanította az újonnan készült zoltárokat és az ő segítségükkel vezette az istentiszteleti éneklést.⁵

Az orgona használaton kívülre kerülése a magyarázata annak, hogy —Dávid István kutatásai szerint— Kálvin írásaiban egyetlen kivételtől eltekintve szóba sem kerül a hangszer. Ez a kivétel egy prédikációban található, ahol Kálvin így szól: „Nevetséges és esetleges utánzása a pápának, ha azt hisszük, hogy nemesebbé tesszük az istentiszteletet az orgona behozatalával.”⁶ Nincs megokolás, melyből az indokot keresve tovább tájékozódhatnánk, de más —nem Kálvintól származó— orgonaellenes megnyilvánulások ismeretében is megállapíthatjuk, hogy a hangszer elutasítása legtöbbször a római szertartással és az ahhoz tartozó egyéb elemekkel együtt említetik. Dávid István így idézi Luthert, aki korábbi ágostonos szerzetesként Kálvinnál jóval erőteljesebben

⁴ DÁVID István: „Post tenebras lux”. Jean Cauvin... és «a kálvinista templom orgonája», in BÉKÉSI Sándor (szerk.): *Pius efficit ardor. A művészet értékelése Kálvin műveiben és a református kultúrában*. Kálvin Kiadó, Budapest 2009. 100.

⁵ Loys BOURGEOIS: *A muzsika igaz útja. (Le droit chemin de musique.)* Ford. Jeney Zoltán. A jegyzeteket és az utószót írta Ferenczi Ilona. Szerk. Draskóczy László. Budapest 2003. Lásd még Draskóczy László e könyvről tartott, azonos című előadását: *Zsoltár X* (2003) 37–39.

⁶ DÁVID *i.m.* 96.

nyilatkozik: „Orgonálás, éneklés, díszruhák, harangszó, tömjénezés, szenteltvízhintés, zarándoklat, böjtölés. Nincs ezekben semmi jó, semmi hasznos, semmi előrevívő.”⁷ Ugyancsak Dávid István írja másutt: „A korabeli hangulatot jelzi egy 1563-ból való prédikációrészlet, mely kitér arra, hogy az egyszerű nép mennyire ragaszkodott korábban temploma berendezési tárgyaihoz: «az összes szép látnivaló, amit úgy megszoktunk, oda már, s nem hallhatjuk a kedves zeneszót, éneket és orgonajátékot, amit korábban annyira szerettünk» — idézi a szónok egy orgonapártoló egyháztag véleményét, majd hálaadásra buzdít azért, mert «templomaink megszabadultak mindattól, ami Isten szemében oly nagy utálatosság volt és oly igen megfertőztette az ő házát».”⁸ Mindkét idézetből azt látjuk, hogy nem a hangszer, az ének, a harang vagy más egyéb az ellenézés tárgya, hanem azok római liturgiához való kapcsolódása.

A genfi orgona 1562-es eltávolításával kapcsolatban Dávid István már többször idézett tanulmányában tisztázza a félreértéseket.⁹ Ezek szerint egy másik templomban útban lévő és lényegileg használhatatlan orgonát tároltak két évtizedig a St. Pierre-székesegyházban, Kálvin templomában. 1562-ben ennek sípjait olvasztották be, s a bevételt aztán jótékony célra fordították. A szóban forgó hangszer sorsához így talán épp Kálvinnak volt a legkevesebb köze, hiszen egyrészt nem saját templomának hangszeréről volt szó, másrészt az ügyben végül a városi tanács döntött, melynek ügyeibe —korábban volt szó erről— Kálvinnak nem volt beleszólása.

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy Kálvin nem nyilatkozott az orgona ellen. Inkább semleges véleménye volt e téren, melynek oka abban keresendő, hogy a hangszerre a genfi istentiszteletben egyszerűen nem volt szükség.

Bódi Tamás

Úton az egyházzenei törvény felé

Egy nappal a nemzeti ünnep előtt, március 14-én ismét egyházzenei konferencia volt Nagykőrösön, ahol idén a Károli Gáspár Református Egyetem és a Doktorok Kollégiuma szervezésében a kántori szolgálat helyzetét tekintették át.

A program reggeli könyörgéssel kezdődött, melynek énekes szolgálatát a helyi kántorszakosok végezték *Dávid István*, a konferencia házigazdája vezetésével. *Szenczi Árpád*, a KRE Tanítóképző Főiskolai Kar dékánja, majd a MRE Zsinati Elnöksége képviselőjében *Imre Sándor* tiszántúli főgondnok üdvözölte a jelenlévőket. A rendezvényt írásban köszöntötte *Steinbach József* püspök, *Balla Péter* és *Fekete Károly* rektorok, valamint *Tarr Zoltán* zsinati tanácsos. A megnyitót

⁷ DÁVID *i.m.* 95, valamint: DÁVID István: „Kisorgonák a református liturgiában”, *Zsoltár V* (1998) 8.

⁸ DÁVID *i.m.* 100; az idézet forrása: Owen CHADWICK (ford. Szabó István): *A reformáció*. Osiris, Budapest 1998. 377.

⁹ DÁVID *i.m.* 97.